

Prof. dr. Harun Harry Behr: NE SMIJE SE DOGODITI DA SE VJERONAUKA U ŠKOLAMA PRETVORI U NEKU VRSTU DRUGE MEKTEPSKE NASTAVE

Prof. dr. Harun Harry Behr je profesor za islamsku vjeronauku i njenu didaktiku na Goethe Univerzitetu u Frankfurtu na Majni. Rođen je 1962. u Koblenzu. Osnovno obrazovanje je stekao u Njemačkoj, gdje je završio gimnaziju, a srednje obrazovanje je djelimično sticao i u Jakarti, Indoneziji. Sa katoličanstva prelazi na islam 1981. godine. Studij iz oblasti pedagoških nauka na Ludwig-Maximilian Univerzitetu u Minhenu je završio drugim državnim ispitom 1995. godine. Doktorski rad na temu *Curriculum Islamunterricht. Analyse von Lehrplangentwürfen für islamischen Religionsunterricht in der Grundschule (Curriculum Islamske vjeronauke. Analiza nacrtu planova za Islamsku vjeronauku u osnovnim školama)* odbranio je 2003. godine na Univerzitetu u Bayreuthu. Prof. Behr je bio profesor za Islamsku vjeronauku na Friedrich-Alexander Univerzitetu u Erlangen-Nürnbergu od 2006. do 2014., kada preuzima katedru za Islamsku vjeronauku i njenu didaktiku u Frankfurtu.

Prof. Behr je pored akademskog života i univerzitetske predavačke karijere dugi niz godina radio kao nastavnik u školama. Pored toga bio je član mnogobrojnih komisija za izradu nacrtu plana i programa Islamske vjeronauke u Njemačkoj. Njegova iskustva u akademiji i u pedagoškoj praksi rezultirala su velikim brojem stručnih publikacija iz oblasti islamske vjerske pedagogije na njemačkom i engleskom jeziku, objavljenih, između ostalog, u Časopisu za Vjeronauku islama (*Zeitschrift für die Religionslehre des Islam*), čiji je pokretač i glavni urednik. Prof. Behr danas važi za vodećeg stručnjaka iz oblasti metodologije i didaktike vjerske pedagogije islama u Njemačkoj.

Član je stručne grupe njemačke vlade za vanjsku kulturnu politiku i savjetnik u Sektoru za dijalog s islamskim svijetom. Osim toga savjetnik je njemačkog Ministra za vanjske poslove za područje Bliskog Istoka i Južne Azije, i član je bilateralne Ekspertne komisije njemačke vlade i predsjedništva Republike Indonezije Indonesia-Germany Advisory Group. Od ljeta 2015. godine prof. Behr je glasnogovornik novoosnovanog *Njemačkog društva za islamsko-teološke studije (Deutsche Gesellschaft für Islamisch-theologische Studien, DEGITS)*.

Razgovarala: prof. dr. Armina OMERIKA
Prijevod s njemačkog: Nermana MRŠO

UDK 37.02:28(430)(047.53)

SAŽETAK: U ovom razgovoru prof. dr. Harun Harry Behr, redovni profesor za oblast didaktike islamske vjerske pedagogije na Goethe Univerzitetu u Frankfurtu na Majni, razmatrajući pitanja islamske vjeronauke, postavlja osnovne smjernice za definiranje pedagogije islamske vjeronauke i njene zadatke u kompleksnim uvjetima, s jedne strane opterećene međumuslimanskim, mezhebskim konfliktima i etničkim poimanjem islama, a s druge zahtjevima društveno-političke zbilje. Objašnjavajući procese koji su doveli do etabliranja nastave iz Islamske vjeronauke, ali i njenu kulturnopolitičku ulogu i status u Njemačkoj, profesor Behr ističe njen značaj, moguću integrativnu ulogu i potencijal da nastava Vjeronauke bude instrument kojim će se doprinijeti većem pluralitetu unutar islama, a time i toleranciji.

Za početak bih Vas zamolila da ukratko objasnite predušlove i procese koji su doveli do etabliranja nastave iz Islamske vjeronauke u Njemačkoj.

Smatram da prilikom razmatranja pitanja Islamske vjeronauke treba razlikovati opće i specifične uslove ovog predmeta.

Opći uslovi su oni koji vrijede za svu nastavu iz Vjeronauke u javnim školama u Njemačkoj. Kao prvo, imamo okvir definiran njemačkim Ustavnim zakonom. Vjeronauka je jedini predmet koji se spominje u njemačkom Ustavu. Ne ni kršćanska ili jevrejska vjeronauka, nego Vjeronauka.

Postojanje kurikularne osnove je drugi opći i temeljni uslov: to mora biti redovni školski predmet koji se izvodi prema utvrđenom nastavnom planu i programu i o njemu odlučuju stručnjaci iz oblasti pedagogije i obrazovanja, ali i stručnjaci iz vjerskih zajednica. To znači da vjerske zajednice, s teološkog aspekta, mogu sudjelovati pri donošenju odluke o tome, šta će se prema nastavnom planu i programu s teološkog aspekta učiti iz predmeta Vjeronauka, a mogu i suodluživati o tome, ko će uopće predavati taj predmet.

Treći, važan temelj je taj da se nastava iz ovog predmeta odvija na njemačkom jeziku. Svejedno je radi li se o arapskim, bosanskim ili turskim grupama učenika. Za razliku od načina na koji su u Njemačkoj strukturirani džemati, gdje na neki način još uvijek imamo etničku ili čak nacionalnu strukturu ili posebne podgrupe unutar nacionalnih grupa, kao u slučaju turskih vjerskih zajednica, za Vjeronauku u javnim školama vrijedi da je to opći, redovni školski predmet u zajedničkoj, osnovnoj školi koju su sva djeca obavezna pohađati, a osobito, to je predmet kojeg u kontekstu škole predaju muslimani muslimanima. Tako Vjeronauka na neki način mora ispunjavati i opće zadatke obrazovanja u javnim školama. Dakle, ne uči se prosto elif, be, te, niti se izučava religija samo kroz Ilmihal ili Katekizam, to mogu raditi vjerske zajednice. Škole ipak iziskuju pedagoški i didaktički koncept.

Foto: Bayerisches Fernsehen

“Islamska vjeronauka dakle ima posebnu kulturnopolitičku ulogu, ona je kao takva utvrđena na Konferenciji premijera saveznih pokrajina nakon napada od 11. septembra 2001. godine. U decembru 2011. su premijeri pokrajina u Saveznoj Republici Njemačkoj, ukupno ih je 16, sastavili rezoluciju koja je vladama pojedinih saveznih pokrajina dala zadatak da u svojim pokrajinama – za obrazovanje i školstvo su u Njemačkoj naime nadležne pokrajine – uvedu predmet koji će muslimanskoj djeci i omladini omogućiti razvoj vjerskog identiteta, ali i građanskog stava, – po mogućnosti oboje.”

Nadalje, ključni element je i da ovaj predmet mora biti naučno utemeljen.

To znači da sadržaj, ali i pedagogija i didaktika, onako kako se odvijaju u nastavi, moraju imati svoj odraz u akademskoj zajednici, jer se u Njemačkoj nastavnici obrazuju na univerzitetima, a ne na posebnim akademijama. Nije ovako u svim državama, ali u Njemačkoj jeste. Zato su nam potrebne katedre kako za specijalizirane naučne discipline, dakle teologije, tako i za pedagogiju, u suprotnom ne možemo obrazovati adekvatne nastavne kadrove. Sljedeća opća odrednica koja pak važi, kako rekoh, za sve predmete je da se ovaj predmet ocjenjuje, djeca iz njega mogu dobiti dobre i loše ocjene – moraju postojati, moraju nastajati udžbenici.

Te ocjene ulaze u ukupan prosjek ocjena.

Da, postaju dio svjedočanstva. U nekim iznimnim slučajevima čak mogu biti odlučujući za prolaz,

teoretski se u Bavarskoj sa negativnom ocjenom iz Vjeronauke može pasti na godinu.

To je u bosanskom kontekstu interesantno, s obzirom na to da se upravo o tome prije nekoliko godina vodila žučna rasprava. Tadašnji ministar obrazovanja Kantona Sarajevo je ocjenu iz Vjeronauke htio izostaviti iz prosjeka ocjena.

Da, po tom bih se pitanju složio s njim. Smatram da ocjene treba izbaciti. Generalno sam skeptičan po pitanju sistema ocjenjivanja i obrazovnog sistema.

Dakle, Vi ovdje govorite o ocjenama općenito, ne samo za Vjeronauku.

Upravo tako. U prvom redu izučavam pedagoško-didaktičke discipline, ali se akademski bavim i područjem islama. Nisam samo kritičan prema religiji, kritičan sam i prema obrazovanju i sistemu.

“*Ako je nastava iz vjeronauke dobra, onda je to naprosto dobra nastava. A dobra nastava je nastava u kojoj nastavnik nešto zna i ima viziju, u kojoj je nastavnik autentičan, kojeg učenici prihvataju i prepoznaju. Taj nastavnik ne mora znati sve. Ali mora znati kada je pravi trenutak da kaže: ovo i sam moram provjeriti, ili ovo ni sam ne znam.*”

Da se vratimo na preduslove: Koji bi to bili specifični okviri uvođenja islamske vjerske pedagogije u škole?

Specifične okvire čini to da poseban pritisak stvaraju očekivanja vlasti i regulatorne politike. Islamska vjeronauka dakle ima posebnu kulturnopolitičku ulogu, ona je kao takva utvrđena na Konferenciji premijera saveznih pokrajina nakon napada od 11. septembra 2001. godine. U decembru 2011. su premijeri pokrajina u Saveznoj Republici Njemačkoj, ukupno ih je 16, sastavili rezoluciju koja je vladama pojedinih saveznih pokrajina dala zadatak da u svojim pokrajinama – za obrazovanje i školstvo su u Njemačkoj naime nadležne pokrajine – uvedu predmet koji će muslimanskoj djeci i omladini omogućiti razvoj vjerskog identiteta, ali i građanskog stava, – po mogućnosti oboje.

A jedno u skladu s drugim. To je u ovom slučaju zahtjev koji se mora ispuniti, ili?

Da, to je taj romantični pristup politike. Zato u nastavnom planu predmeta Islamska vjeronauka za četvrti razred u Bavarskoj piše: “Muslimani poštuju zakone države u kojoj žive”.

Kada sam svojevremeno, ne samo iz pedagoških, već i teoloških razloga, komisiji za donošenje nastavnih planova rekao da se ova rečenica ne odnosi na period od 1933-1945, njemačke kolege, kolege iz struke, su se složili. Prije svega su predstavnici crkava rekli da takvo nešto ne smije biti u nastavnom planu. Međutim, na tome, da tako piše, insistirali su sami muslimani; jer su tako htjeli argumentirati kako su se integrirali, kako su lojalni.

Takav okvir očito utječe na muslimane. To očekivanje vlasti koje se brinu o očuvanju poretka, da se

ovdje institucionaliziraju muslimanske obrazovne inicijative, odražava se na vjersko samopoimanje, a ono poprilično zaostaje. Prije svega jer su prvo uvedeni Islamska vjeronauka i Pedagogija, a tek nekoliko godina kasnije islamska Teologija...

...kao specijalizirana naučna disciplina koja je neophodna osnova za didaktiku vjeronauke.

Još jedan specifikum tog okvira je to, da ciljne grupe potječu iz raznih zemalja i biografski različitih porodičnih prilika te ono što smatraju muslimanskim ili ono šta za njih predstavlja biti musliman vrlo često povezuju sa svojom etničkom, kulturnom i jezičkom pripadnošću.

Da, to je izraženo i kod Bošnjaka.

Da, a još prije 15 godina smo vjerovali da će to u trećoj generaciji useljenika nestati samo od sebe. Shvatili smo da se situacija pogoršava, da sve više i više prevladavaju dogma i šovinizam i da se pojedine grupe međusobno udaljavaju umjesto da se zbližavaju. I tu Vjeronauka ima, možemo reći, jednu sasvim posebnu ulogu; o kojoj se na početku uopće nije razmišljalo, a to je integrativni učinak koji bi trebala imati unutar muslimanskih zajednica. Dakle, ne to da se muslimani integriraju u njemačko društvo, već muslimani međusobno.

Postoje li već neki rezultati ili iskuštva, odnosno ima li takvih tendencija?

Aktualno je tendencija takva da postojeće obrazovanje nastavnika nije u stanju pripremiti nastavnike za ove zadatke, jer su i nastavnici jako fokusirani na etničku pripadnost. Oni su Turci, Bošnjaci, Albanci... i prvo moraju naučiti da I sami sve to gledaju na drugačiji način.

Dakle, prije nego što se to prenese na učenike, mora se najprije s nastavnicima raditi na prevladavanju tog etničkog poimanja islama?

Da. I ovdje ne mislim na jezičke zabrane. Smatram, naime, bitnim da učenik može naučiti da je molitva na arapskom *salāt*, a na turskom *namaz*. I da je sasvim uredu kada kaže da uzima *abdest* za *namaz*. No, naravno, u prvom redu učenici moraju biti u stanju to izraziti i javnosti kojoj ova terminologija nije bliska. To će onda uraditi na njemačkom i zato je nastava na njemačkom jeziku bitna podrška ovoj integrativnoj ulozi – njemački kao jezik komunikacije među muslimanima.

I smatrate da bi Vjeronauka tome doprinijela?

Ako je nastava iz Vjeronauke dobra, onda je to naprosto dobra nastava. A dobra nastava je nastava u kojoj nastavnik nešto zna i ima viziju, u kojoj je nastavnik autentičan, kojeg učenici prihvataju i prepoznaju. Taj nastavnik ne mora znati sve. Ali mora znati kada je pravi trenutak da kaže: ovo i sam moram provjeriti, ili: ovo ni sam ne znam.

Čini mi se da je nedostatak autentičnosti, subjektivnosti i lične autonomije pojedinca posebno značajan problem i u kontekstu islamske teologije, ne samo didaktike vjeronauke.

Da, to je prisutno i izvan sfere didaktike vjeronauke. Naprimjer, jedan poznati predstavnik jedne vjerske zajednice mi je prigovorio da nastavnici Vjeronauke nisu tu da bi vodili debate, već treba čisto da funkcioniraju. Ovakvo razmišljanje predstavlja ekstremno oblik strukturalno-funkcionalističkog poimanja islama, da je islam onaj ispravni sistem; u kojem samo treba pritiskati prave dugmiće...

...i smatraju da će onda sve funkcionirati – ta je teza dobro poznata.

Tačno, i tu možemo mnogo toga naučiti iz dijaloga s drugim religijama, jer su se kroz evropsku historiju

religija, u judaizmu i kršćanstvu, ovakve rasprave vodile već jako dugo i vodile su se rano. Posebno u judaizmu prije oko 200 godina kada je, takoreći, nastao jevrejski prosvjetni pokret Haskala. Moses Mendelson je bio taj koji je formulirao sljedeći preduslov: Jevrejsku teologiju moramo uzdići na univerzitetu da bismo uopće bili u stanju uspostaviti diskurs. Tada su ga rabini optužili da ruši i demontira vjeru, a on je na to odgovorio: "Produbljenje znanja može dovesti vjerovanje u krizu, ali iz nje izlazimo pročišćeni i s dubljim vjerovanjem. Dakle, radije više kvaliteta nego kvantiteta." To mu je bila kritika. A mi nažalost u suvremenom procesu muslimanske samoizgradnje imamo način razmišljanja koji ide u pravcu "pripadnik sam pravog sistema, bitno je samo da mu pripadam". Na taj način religiju svodimo na aparaturu pravila. Ako ih se budem pridržavao, na pravom sam putu i imam svoju kartu za Džennet. I ova su pravila snažno istaknuta, markirana, jer se provode putem društvene kontrole, putem društvenih hijerarhija. Ako to ne uspijemo promijeniti, islam neće imati budućnost.

Dodala bih: Trenutno se vodi politika identiteta, i to politika kolektivnog identiteta. Postoje ti markeri koje ste naveli. Društvena kontrola je naravno prisutna kao jedan mehanizam, ali radi se i o identificiranju s određenim kodovima i postoje oni koji drže monopol nad tim kodovima, koji odlučuju o tome ko ili šta će se u njih uključiti, a šta isključiti.

A politika javno pokazuje da to i želi.

Tu se slažem s Vama, njemačka politika ove procese podupire i promovira.

Inače, to i crkve žele, mene zbog toga manje podržavaju. Zbog toga me pozovu na *Kongres crkvenih laika (Kirchentag)*, potom mi otkažu poziv, a onda tamo dođe zagovarač drugačijeg stava. "Da, žao nam je, gospodine Behr, potkrala nam se greška." Ja onda kažem, znam koja vam se greška potkrala – počeli ste citati moje tekstove.

Foto: Universität Hamburg

“Naša islamska tradicija je bogata, ne trebamo kriti svoje naslijeđe. Međutim, moramo ga nanovo formulirati. Ne kažem reformirati, nego kažem da ga, shodno situaciji u kojoj se nalazimo, trebamo re-formulirati. Zato za mene Fikh kao predmet u nastavi, naprimjer, nije toliko islamsko pravo, nego je učenje o normama i metodologiji. I Fikh treba iznova formulirati. I moramo imati hrabrosti da teologiju formuliramo od čovjeka prema tradiciji, a ne samo od tradicije prema čovjeku. To je prva linija.”

Da se sada osvrnemo na jedno drugo temeljno pitanje: Koja je Vaša definicija pedagogije islamske vjeronauke, obrazovanja, koja im je, takoreći, bit?

Koncepcija islamske vjeronauke bi se trebala kretati duž tri važne linije međusobnih odnosa. Svaka ova linija ima dva polariteta. To bi bila diskursna struktura nastave.

Prva linija predstavlja definiranje odnosa između tradicije i situacije. Naša islamska tradicija je bogata, ne trebamo kriti svoje naslijeđe. Međutim, moramo ga nanovo formulirati. Ne kažem reformirati, nego kažem da ga, shodno situaciji u kojoj se nalazimo, trebamo re-formulirati. Zato za mene Fikh kao predmet u nastavi, naprimjer, nije toliko islamsko pravo, nego je učenje o normama i metodologiji, a Fikh treba iznova formulirati. I moramo imati hrabrosti da teologiju formuliramo od čovjeka prema tradiciji, a ne samo od tradicije prema čovjeku. To je prva linija.

Druga linija je odnos između pojedinca i kolektiva. U Evropi imamo tradiciju diskursa o pitanju subjekta i njegovog odnosa prema društvu, od subjektivnog etosa do etike društva. Imamo *društveni ugovor (contrat sociale)* Jeana Jacquesa Rousseauxa. Imamo takozvanu evropsku postrenesansu, prosvjetiteljstvo, intenzivan diskurs o pojmu humanosti kao pojmu vezanom za pojedinca. Ovaj pojam nalazimo i u djelu "Futūhāt al-Makkiyya" Ibn Arabija. Samo što ga kao muslimani ne uspijevamo prevesti u vrijeme u kojem živimo. U islamu smo imali prosvjetiteljstvo kada se ovdje još živjelo na grani i kada su se glodale kosti misionara...

Neki bi Vam sada proturječili, osobito glede prosvjetiteljstva.

To me ne zanima.

O problematici prosvjetiteljstva u islamu se žustro raspravljalo upravo nakon teze Reinhardta Schulzea.

Da, ali i ne moramo koristiti termin prosvjetiteljstvo. U filozofiji, u arapskoj filozofiji (ne volim je nazivati islamskom filozofijom jer time isključujemo sve nemuslimane) imamo bogatu baštinu u vezi s definicijom odnosa subjekta i društva, u vezi s antropološkim pitanjem ljudske prirode, Božanske prirode, prirode Kur'ana, prirode svijeta. A muslimanska se djeca i omladina u našoj zemlji danas osjećaju zarobljenim i primoranim da sjede na tri-četiri stolice.

Izloženi su značajnim konfliktima lojalnosti i u adolescentnoj dobi moraju više toga prevladavati, više nego ostali mladi ljudi, njihovi vršnjaci.

To znači da u kontekstu porodice, u kontekstu društvene zajednice, u kontekstu škole i školskog života, u kontekstu medija i društva imaju znatne probleme da se orijentiraju kao muslimani i da pri tom uspiju da ne odbace islam kao neki suvišni teret, nego da ga prihvate i upotrijebe kao duhovni resurs.

Treća linija je odnos između tekstualnog i duhovnog. Danas imamo dogmatične predstave Kur'ana i pisane tradicije. To je strašno. Konstantno provodimo silu nad Kur'anom.

“Mišljenja sam da sada imamo šansu da kroz naučna istraživanja u oblasti didaktike i pedagogije u islamskoj vjeronauci bolje shvatimo kako muslimanska djeca razvijaju pojam o Bogu, pojam o samom sebi kao religijskom subjektu, kako razvijaju pojam o svijetu kao pozornici koja se može tumačiti sa aspekta religije te tehnike i postupke tog tumačenja. A to pretpostavlja empirijska istraživanja. U tom je smislu didaktika vjeronauke za mene danas stručna disciplina kojoj je potrebna empirijska metodologija istraživanja.”

Zaboravljamo da Kur'an ima svoju historiju nastanka i da Kur'an nije tekst već govor. Allah nije zaniemio s posljednjim ajetom, nego je Kur'an početak govora. I Bog nam se svaki dan obraća. A za mene je Kur'an poput malog Kur'ana koji mi pomaže da pročitam veći Kur'an. Veći Kur'an je svijet koji nas okružuje i kroz koji nam se Bog stalno obraća, a mali Kur'an, naš arapski al-Qur'an

al-Karīm, je nešto poput priručnika, uputstva za rukovanje i, ako ne uspijemo da Kur'an shvatimo kao tekst i ako ne shvatimo da nam je zadatak da ga nastavimo čitati, onda ćemo izgubiti Kur'an. Tada će nam se desiti ono što se desilo drugim religijama: Sveta knjiga dobija tradicionalistički pečat i za ljude gubi svoju društvenu i duhovnu vrijednost.

Šta to znači za didaktiku vjeronauke?

Za didaktiku vjeronauke to znači da ona mora razviti načine i metode da se tekst Kur'ana koristi i kreativno, na načine za koje bi tradicionalna dogma možda rekla da to muslimani ne bi smjeli raditi. Smijem li preformulirati suru 113, 114? Radio sam to sa svojim učenicima. U suri 113 se nalazi ajet “qul a'ūdū bi-rabbi-l-falaqi min šarri mā ḥalaqa wa-min šarri ġāsiqin idā waqaba”. Prvo, znamo da je terminologija starija od teksta Kur'ana. Znamo da se sa “min šarri mā ḥalaqa” ne može misliti na “tražim spas kod Boga od zla koje je On stvorio”. To je jako negativna teološka pretpostavka Božije slike, ne, nego tražim spas od zla koje sam

stvaram, jer zlo razvija vlastitu dinamiku. Drugo, šta je ġāsa? Ġāsa je tamni dio mladog mjeseca, dio koji je mračniji od noćnog neba. Imao sam učenicu koja je to prevela kao “očaj”. Inače, ġāsa je u modernom arapskom jeziku riječ za depresiju. Um obavijen tminom, onako kao Ibrahim a.s. “fa-lammā ġanna ‘alaihi al-lailu” – “kada ga je noć obavila”. Ovdje Kur'an opisuje psihološki

proces. I učenica je u svojoj reinterpretaciji sure napisala “Tražim spas od straha koji me obuzme kada se jutrom budim”. To je bio pun pogodak. Pronašla je svoj dodir s Kur'anom i rekla: najednom mi Knjiga ima smisla. Maymuna, 15-godišnjakinja, do tada je tu suru znala samo na arapskom i uvijek ju je učila kao zaštitnu suru pred spavanje, ali kada je shvatila da joj se tekst obraća i da joj može dati i odgovor i da joj taj tekst uvijek iznova daje odgovor, tada je pronšla i teološku dimenziju. A to može postići samo didaktika vjeronauke, jer ona naprosto može formulirati teološku normativnost polazeći od učenika, a ne tako što bi učenice precrtavala dogmatikom koja se predstavlja kao tradicija.

To me dovodi do pitanja o metodologiji i nastavnom planu i programu: Kakav značaj u njima imaju opće pedagoške teorije, kako dolaze do izražaja? Šta je, dakle, didaktika islamske vjerske pedagogije i od čega se ona sastoji kao nauka koja se izučava na univerzitetima?

Pedagogija se mora shvatiti šire nego područje škole, to je najvažnije. Ukoliko se ograničite samo na pedagogiju u školi i na odgovarajuću školsku didaktiku i pedagogiju vjeronauke – biti ćete zarobljeni negdje između nastave u medresi i prethodnih kršćanskih modela, takozvane korelacijske pedagogije koju mi kao muslimani nemamo jer je to problem biblijske didaktike.

Sa Kur'anom nemamo one probleme koje s Biblijom ima didaktika kršćanske vjeronauke. Didaktika islamske vjeronauke, to je ono što vrijedi općenito za pedagoške nauke, za mene znači da se prvo treba razviti empirijska osnova i da treba shvatiti kako djeca uče.

Još uvijek nemamo nikakvu teoriju religijskog učenja ili duhovnog učenja, ona jednostavno još ne postoji. Imamo kognitivne teorije, imamo razvojnu psihologiju, imamo teorije o socijalizaciji, ali ono što je do sada nedostajalo je oblast spiritualnosti i religioznosti. I mišljenja sam da sada

imamo šansu da kroz naučna istraživanja u oblasti didaktike i pedagogije u islamskoj vjeronauci bolje shvatimo kako muslimanska djeca razvijaju pojam o Bogu, pojam o samom sebi kao religijskom subjektu, kako razvijaju pojam o svijetu kao pozornici koja se može tumačiti sa aspekta religije, kako razvijaju tehnike i postupke tog tumačenja. A to pretpostavlja empirijska istraživanja. U tom smislu smatram da je didaktika vjeronauke danas stručna disciplina kojoj je potrebna empirijska metodologija istraživanja.

Ona se ne može deklinirati kroz dogmatiku Kur'anu ili dogmatiku koja se oslanja na Hadis, to ne ide. Pa čak i u samom Kur'anu, ali i u sunnetu, imamo empirijske informacije o ponašanju Muhammeda, a.s., i na to se treba nadovezati.. Naprimjer, Poslanikovo oko za ono što mu je nasuprot. Uvijek e preispitivao: ko mi je prekoputa, pokušavao da dokuči šta ta osoba stvarno može, kako da je oslovi. Ustvari, u našoj vlastitoj tradiciji imamo model dekonstrukcije dogme, dekonstrukciju koju je provodio sam Poslanik. Ovo samo trebamo sistematizirati. Dakle, ako sada u nastavi s Kur'anom radimo malo kreativnije ili eksperimentalno, onda tu uopće nije riječ o tome da li se ne poštuju neki tabui ili haram-zabrane. Riječ je o načelnoj kulturi struke. Nju još nemamo, nju moramo razviti. A razviti je možemo samo iz područja prakse u kojem i nastaje ova pedagogija. Ovo se odnosi na školu, odnosi se na vrtić, odnosi se na muslimanske porodice, odnosi se i na džamije, na socijalni rad, koji u konačnici i jeste važan pedagoški rad.

Rekli biste, dakle, da ovdje nije riječ o tome da se samo prenosi ili podučava vjerska praksa.

Ovako: Prema članu 27. njemačkog Ustava Vjeronauka je takozvana *res mixta*. To znači da ona počiva na tri para ramena. Prvi par ramena su vjerske zajednice, drugi par ramena je roditeljska. Treći par ramena je takozvana država, dakle škola. U idealnom

“Ono što se ne smije dogoditi je da se školska nastava pretvori u neku vrstu druge mektepske nastave i da se kaže: “Sada ćemo ih malo učiti kako se klanja i kako se uči Kur'an.” Onda bismo džamijama oduzeli jedan važan zadatak razvoja i oslobodili bismo ih svake odgovornosti.”

slučaju će školska nastava Vjeronauke poći od pretpostavke da se primarna vjerska socijalizacija odvijala u džematu i kod kuće. To znači da ovdje imamo model kooperacije i ja se s tim apsolutno slažem. Ne može u školi biti nastave vjeronauke, ako nema dobre i funkcionalne vjerske zajednice. I bez, rekao bih, vjerskog senzibiliteta u roditeljskoj kući. Ne mora to biti iz prakse.

A šta je s djecom kod koje to nije slučaj?

Uglavnom se događa da muslimanski roditelji dođu i kažu nam: Imamo nešto poput prekida kulturne tradicije. Prekid, kidanje niti. Ne možemo više da svoju djecu vjerski socijaliziramo i mi smo dio tih otprilike 80% muslimana u Njemačkoj koji nisu povezani s džamijom. U prijevodu to znači: da li biste kroz školsku nastavu iz Vjeronauke ovo mogli popraviti? To je takozvana hipoteza o kompenzaciji deficita.

Nije puno drugačije ni s ostalim predmetima ...

Isto je i u drugim predmetima. I mora se potpuno jasno reći: to školska nastava ne može postići, to jednostavno ne ide.

Da li to znači da su djeca koja kod kuće nemaju odgovarajuću vjersku socijalizaciju, djeca čiji roditelji, dakle, nemaju odgovarajuću vjersku povezanost, u nastavi Vjeronauke osuđena na propast?

Početna situacija je stvarno loša. Naši vjeroučitelji su time stavljeni pred težak zadatak, jer se školski planovi i programi djelimično, naravno, nadovezuju na prethodna religijska iskustva. Tako naprimjer jedan zadatak za učenike glasi: “Pronađi jednog rođaka koji je išao na hadž. Pitaj ga o

njegovim iskustvima za vrijeme hodočašća”. Uobičajena reakcija: “Oooj, šta je sad to? Hadž?” Slično je i kod klanjanja ili posta, ili kod iskustva za vrijeme klanjanja – nedostatak ranijih religijskih iskustava u porodici otežava rješavanje zadatka.

No, moram ustanoviti – sad govorim iz perspektive empirijskog posmatrača – da učenici i učenice, koji do tada nisu imali kontakta s vjerskom praksom, kroz nastavu iz Vjeronauke razvijaju nove ideje i misli. Naprimjer: Volio/voljela bih da naučim klanjati. Volio/voljela bih da naučim učiti Kur'an na arapskom. Možemo li to naučiti u školi? I kad im se kaže: pa to je ustvari u nadležnosti džamija i vjerskih zajednica, tamo to znaju, a mnogi to znaju stvarno odlično, mnogo bolje nego u školi. Onda to utječe na to da se više učenica i učenika zanima za džamiju. Ono što se ne smije dogoditi je da se školska nastava pretvori u neku vrstu druge mektepske nastave i da se kaže: “Sada ćemo ih malo učiti kako se klanja i kako se uči Kur'an.” Onda bismo džamijama oduzeli jedan važan zadatak razvoja i oslobodili bismo ih svake odgovornosti.

S druge strane, ne smijemo dopustiti da nam dođu iz džemata i kažu: “Hej, u školi se to mora raditi isto kao u nastavi u mektebu”. Mi kažemo: “Ne, vi radite jedno, a mi ono drugo.” Mi produbljujemo refleksiju. Neke stvari intenzivnije povezujemo sa životnom stvarnošću učenika. Komparativno obrađujemo opća pitanja historije, etike i drugih religija. Možemo učenicima u ruke dati hermeneutsko oruđe. Možemo razvijati kompetencije poput kritike tekstualnih izvora. Ovo nije zadatak džamija, one ne moraju biti kritički nastrojene prema izvorima. To su vjerske zajednice, one smiju reći: “Kur'an je Božija riječ i ja to kao musliman potpisujem.” I na tome stati.

Ali kod mene kao vjeroučitelja moji učenici i učenice moraju učiti "Muslimani vjeruju, *zarez*, da je Kur'an Božija riječ *tačka*." Pitanje kojim se oni onda bave je: Šta to ustvari znači, Božija riječ? Božija riječ ili Božije riječi? *Tačka tačka tačka*.

Ovdje bi onda džamije rekly: "Ja nisam mu'tazilit. Ne postavljam to pitanje. Ja slijedim primjerice maturidijsku akidu i slijedim jednu konfesiju". D'accord, uredu. Ali učenici moraju znati da su u islamu diskursi širi od onog što nude

pojedinačne vjerske zajednice. I to je konflikt između akademskog pristupa didaktici vjeronauke i očekivanja vjerskih zajednica, konflikt koji, usput govoreći, postoji ne samo u islamu, nego i u crkvama. A ta tenzija je važna, jer je produktivna. Meni nije potrebna harmonija. Samo sam protiv toga da neko pokušava da potlači onog drugog.

Kad smo već kod toga, šta mislite da je zadatak nastave iz Vjeronauke, s obzirom na trenutne konflikte

između različitih pravaca, mezheba i akida u islamu?

U dekonstrukciji. U dezideologizaciji. Trenutno se islam često zloupotrebljava za fašistoidna, ideološka pozicioniranja. Za mene nastava iz Vjeronauke može samo biti instrument kojim će se doprinijeti većem pluralitetu unutar islama, a time i toleranciji.

Profesore Behr, zahvaljujem na razgovoru.

الموجز

"لا ينبغي للتربية الدينية في المدارس أن تتحول إلى شكل آخر من دروس الكتابات"

حوار مع الأستاذ الدكتور هاري هارون بهر Harry Harun Behr
أجرى الحوار: أ. د. أرمين أوميركا
الترجمة من الألمانية: نرمانا مرشو

الأستاذ الدكتور هاري هارون بهر، أستاذ فن تدريس مادة التربية الدينية الإسلامية بجامعة غوته في فرانكفورت على نهر الماين. يناقش الأستاذ الدكتور هاري في هذا الحوار مسألة التربية الدينية الإسلامية، فيضع المحاور الأساسية لتعريف التربية الدينية الإسلامية ومهامها في ظروف مركبة، ومثقلة من الجهة الأولى، باختلافات المسلمين في فهم الإسلام على أسس مذهبية وإثنية، وبمتطلبات الواقع الاجتماعي والسياسي من الجهة الثانية. وإذ يوضح الأستاذ الدكتور هاري العمليات التي أدت في ألمانيا إلى تأسيس مادة التربية الإسلامية في المدارس، ودورها الثقافي والسياسي، وتحديد وضعها القانوني، فإنه يشدد على أهميتها، ودورها التكاملي الممكن، وعلى إمكانية جعل دروس التربية الدينية أداة تعزز التعددية داخل الإسلام، مما يعزز التسامح.

Summary

"RELIGIOUS STUDIES IN SCHOOLS SHOULD NOT TURN INTO SOME KIND OF OTHER FORM OF MAKTAB CLASS"

Interview with Prof. Dr. Harun Harry Behr
By Prof. Dr. Armina Omerika
Translated from German by Nermana Mršo

In this interview Prof. Dr. Harun Harry Behr, full time professor in the field of Didactics of Islamic religious pedagogy at Goethe University in Frankfurt am Main, discussing the issues of Islamic religious studies, sets the basic guidelines for defining pedagogy of Islamic religious studies and its tasks within present complex environment, burdened with internal Muslim conflicts of madhab and ethnic differences in understanding Islam in one hand, and challenges of socio-political reality in the other. Explaining the process of establishing the Islamic religious studies as a subject, but also its cultural and political role and status in Germany, professor Behr underlines its significance as a potential integrative instrument that can bring about higher level of plurality within the Islam and therefore tolerance as well.